ВІДГУК
офіційного опонента доктора психологічних наук,
професора, члена-кореспондента Національної академії
педагогічних наук України
Соколової Ганни Борисівни на дисертаційну роботу
Пеха Андрія Васильовича «Арт-терапевтичні технології як засіб формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами», подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена зростанням суспільної потреби в розробленні ефективних психологічних засобів підтримки соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами та забезпеченні їхньої повноцінної участі в соціальному житті.

В умовах утвердження принципів інклюзії особливого значення набуває пошук таких форм і методів психолого-педагогічного впливу, які сприяють подоланню комунікативних бар'єрів, розвитку емоційної саморегуляції, формуванню навичок міжособистісної взаємодії та розширенню соціального досвіду дитини.

Соціокультурна адаптація дітей з особливими освітніми потребами є складним інтегративним процесом, результативність якого залежить не лише від індивідуальних можливостей дитини, а й від характеру соціального оточення, доступності підтримки та створення умов для її активного залучення до спільної діяльності. У цьому контексті особливої уваги заслуговує арт-терапія як напрям психологічної практики, що завдяки використанню творчого самовираження відкриває додаткові можливості для опрацювання емоційних переживань, розвитку комунікативної активності та налагодження конструктивних соціальних контактів. Важливим аспектом досліджуваної проблеми є не лише застосування окремих арт-терапевтичних технік, а й обґрунтування цілісної технології їх використання з урахуванням особливих освітніх потреб дітей, закономірностей їхнього психічного розвитку та специфіки соціокультурного середовища.

Актуальність дослідження посилюється необхідністю визначення структурних компонентів соціокультурної адаптації, розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання її сформованості та встановлення організаційно-методичних умов, за яких арт-терапевтичний вплив може бути найбільш результативним. Важливим аспектом розв'язання окресленої проблеми є експериментальна перевірка ефективності запропонованої технології, що дає змогу перейти від теоретичного обґрунтування потенціалу арт-терапії до оцінювання її можливостей у практиці психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Отже, тема дисертаційної роботи є актуальною, має вагоме теоретичне та практичне значення й спрямована на розв'язання важливого наукового завдання сучасної психології, пов'язаного з пошуком ефективних засобів формування соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертаційного дослідження визначається належним методологічним підґрунтям, логічною послідовністю дослідницького пошуку та відповідністю застосованих методів меті й завданням роботи.

Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені в дисертаційній роботі, характеризуються належним ступенем обґрунтованості, що забезпечується логічною послідовністю дослідницького пошуку, комплексністю теоретичного аналізу проблеми та відповідністю обраних методів меті й завданням дослідження.

Теоретичне підґрунтя роботи сформовано на основі розгляду соціокультурної адаптації в контексті психологічного, педагогічного, соціального та психосоціального підходів, що дало змогу розкрити її зміст і визначити структурні компоненти. Переконливість наукових положень посилюється розробленням структурно-функціональної моделі соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, обґрунтуванням діагностичного комплексу та визначенням організаційно-

методичних умов реалізації авторської арт-терапевтичної технології.

Емпіричне підтвердження основних положень дослідження забезпечується зіставленням результатів констатувального та контрольного етапів експерименту, а також застосуванням методів математико-статистичного аналізу, зокрема U-критерію Манна-Уїтні, для встановлення значущості виявлених відмінностей.

Загалом зміст дисертації засвідчує належний рівень теоретичного осмислення досліджуваної проблеми та спрямованість авторських наукових положень на розв'язання актуального завдання психологічної науки – формування соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами засобами арт-терапії.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в розробленні та теоретичному обґрунтуванні авторської арт-терапевтичної технології формування соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Вагомим науковим здобутком є розроблення структурно-функціональної моделі соціокультурної адаптації, що охоплює емоційно-ціннісний, комунікативний, поведінковий, соціально-діяльнісний та культурно-ідентифікаційний компоненти.

Заслуговує на увагу запропонований автором діагностичний комплекс, до складу якого включено оригінальну арт-терапевтичну методику «Таємний квадрат», що поєднує елементи проективної діагностики, тілесно-просторової взаємодії та образотворчої діяльності.

Наукову цінність становить визначення рівнів сформованості соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами та розроблення критеріїв її оцінювання, що створює підґрунтя для комплексного аналізу особливостей соціального функціонування дитини.

Окремої уваги заслуговує авторський корекційно-розвивальний комплекс «Інтерактивна колірна експресія», представлений послідовністю експресивних технік, спрямованих на перехід від індивідуального

самовираження до інтерактивної взаємодії.

Наукова новизна роботи доповнюється обґрунтуванням організаційно-методичних умов реалізації арт-терапевтичної технології та експериментальним підтвердженням її результативності, що розширює наукові уявлення про можливості арт-терапії у формуванні соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні та апробації арт-терапевтичної технології формування соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, яка може бути використана в діяльності практичних психологів, фахівців психологічної служби та педагогічних працівників закладів освіти.

Запропонований автором діагностичний комплекс, зокрема методика «Таємний квадрат», створює можливості для вивчення особливостей соціокультурної адаптації дітей і визначення напрямів подальшої психокорекційної роботи.

Практичну цінність становить розроблений корекційно-розвивальний комплекс «Інтерактивна колірна експресія», спрямований на розвиток емоційного самовираження, комунікативної активності та навичок конструктивної взаємодії в спільній творчій діяльності.

Результати дослідження можуть бути використані в системі психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, а також у професійній підготовці та підвищенні кваліфікації фахівців, діяльність яких пов'язана із забезпеченням психологічного благополуччя та соціальної інтеграції цієї категорії дітей.

Зміст дисертації та відповідність встановленим вимогам. Зміст дисертації є логічно структурованим, послідовним і відповідає визначеній меті та завданням дослідження.

Робота містить систематизований виклад теоретико-методологічних засад проблеми соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, результатів емпіричного дослідження особливостей її

сформованості, а також теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки авторської арт-терапевтичної технології. Змістові компоненти дисертації взаємопов'язані та забезпечують цілісне розкриття досліджуваної проблеми – від визначення її теоретичних засад до розроблення й оцінювання результативності запропонованого засобу психологічного впливу.

Перший розділ дисертації «Теоретико-методологічний аналіз проблеми соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами» присвячено розкриттю концептуальних засад дослідження. У ньому проаналізовано підходи до визначення поняття соціокультурної адаптації в науковій літературі, висвітлено особливості цього процесу в дітей з особливими освітніми потребами та обґрунтовано можливості використання арт-терапії як методу подолання соціокультурної дезадаптації. Теоретичний аналіз дав змогу авторові розглянути соціокультурну адаптацію як складний процес, що охоплює емоційно-ціннісну, комунікативну, поведінкову, соціально-діяльнісну та культурно-ідентифікаційну сфери особистісного розвитку. Важливим результатом цього етапу є визначення теоретичних передумов застосування арт-терапевтичних засобів для розвитку соціальної взаємодії, емоційного самовираження та розширення можливостей включення дітей з особливими освітніми потребами в соціокультурне середовище.

Другий розділ дисертації «Особливості соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами» спрямовано на емпіричне вивчення досліджуваного феномену. У ньому представлено теоретико-методичне обґрунтування арт-терапевтичних методів подолання соціокультурної дезадаптації, досліджено особливості сформованості соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами та визначено рівні її розвитку.

Заслуговує на увагу розроблення діагностичного комплексу, до якого включено авторську арт-терапевтичну методику «Таємний квадрат», що поєднує елементи проективної діагностики, тілесно-просторової взаємодії та образотворчої діяльності. За результатами констатувального етапу

дослідження визначено три рівні сформованості соціокультурної адаптації: високий – активна соціокультурна включеність, середній – ситуативно-адаптивна соціокультурна включеність, низький – соціокультурна обмеженість та залежна адаптація. Отримані результати дали змогу виявити характерні труднощі соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, зокрема у сферах міжособистісної взаємодії, комунікації, емоційної саморегуляції та участі у спільній діяльності, а також обґрунтувати необхідність цілеспрямованого психологічного впливу.

Третій розділ дисертації «Інноваційна арт-терапевтична технологія формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами» присвячено розробленню та експериментальній перевірці авторської технології. У ньому розкрито теоретико-методичні засади її побудови, визначено основні структурні блоки, обґрунтовано організаційно-методичні умови реалізації та представлено аналіз і узагальнення результатів експериментального дослідження. Авторська технологія охоплює цільовий, методологічний, змістовий, процесуальний, організаційно-методичний і результативний блоки, що забезпечує системність організації арт-терапевтичної роботи.

Окремої уваги заслуговує розроблений корекційно-розвивальний комплекс «Інтерактивна колірна експресія», який об'єднує техніки «Колірний вибух», «Несвідома лінія» та «Кольоровий куб» і спрямований на поступовий перехід від індивідуального самовираження до взаємодії з іншими учасниками.

Застосування методів математико-статистичного аналізу дало змогу встановити відмінності між показниками експериментальної та контрольної груп, що підтверджує результативність запропонованої арт-терапевтичної технології в межах проведеного дослідження.

Загалом зміст дисертації характеризується логічною послідовністю, внутрішньою узгодженістю теоретичних положень, емпіричних результатів і практичних розробок. Структура роботи забезпечує комплексне висвітлення

проблеми соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, а представлені результати відображають виконання поставлених дослідницьких завдань. За змістом, спрямованістю та характером отриманих результатів дисертаційна робота відповідає предметному полю спеціальності 053 «Психологія», має теоретичне і практичне значення та сприяє розширенню наукових уявлень про можливості застосування арт-терапевтичних технологій у психологічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами.

Повнота викладення результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях відповідає встановленим вимогам.

У наукових працях Пеха Андрія Васильовича висвітлено теоретичні засади соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, особливості її діагностування та оцінювання, а також можливості застосування арт-терапії для подолання соціокультурної дезадаптації. Відображено результати розроблення авторської арт-терапевтичної технології, визначення умов її реалізації та створення корекційно-розвивального комплексу «Інтерактивна колірна експресія».

Емпіричні результати дослідження розкривають особливості соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами та динаміку її формування під впливом розробленої технології. Апробація основних положень роботи на науково-практичних заходах забезпечує їх фахове обговорення та представлення науковій спільноті.

Отже, наукові публікації здобувача відображають основні результати дисертаційного дослідження та його науково-практичну спрямованість.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді та аналізі дисертаційної роботи, а також її перевірки в антиплагіатній системі StrikePlagiarism не виявлено порушень академічної доброчесності.

Зауваження та дискусійні питання. Високо оцінюючи наукову та практичну значущість дисертаційного дослідження, його теоретичну обґрунтованість і практичну спрямованість, вважаємо за доцільне висловити

окремі зауваження та окреслити питання, які можуть стати предметом наукової дискусії.

1. У теоретичній частині дисертації соціокультурну адаптацію розглянуто як складний процес, що охоплює емоційно-ціннісну, комунікативну, поведінкову, соціально-діяльнісну та культурно-ідентифікаційну складові. Водночас, було б доцільно дещо ширше розглянути співвідношення понять «соціокультурна адаптація», «соціалізація» та «соціальна інтеграція», що могло б сприяти чіткішому розмежуванню зазначених понять і поглибленню розуміння специфіки авторського підходу до досліджуваного феномену.

2. У контексті організації емпіричного дослідження видається доцільним поглиблення аналізу особливостей застосування запропонованої арт-терапевтичної технології з урахуванням індивідуальних освітніх і психосоціальних потреб дітей з особливими освітніми потребами, що могло б сприяти уточненню умов її ефективного використання та розширенню можливостей практичного застосування отриманих результатів у роботі з різними категоріями дітей.

3. Розроблена авторська арт-терапевтична технологія передбачає реалізацію комплексу взаємопов'язаних блоків і дотримання визначених організаційно-методичних умов. Водночас науково-практичний інтерес становило б детальніше розкриття внеску окремих складових технології в досягнення підсумкових результатів, зокрема ролі індивідуальних і групових форм роботи, систематичності занять та залучення значущих дорослих.

Висловлені зауваження та дискусійні питання мають переважно уточнювальний і рекомендаційний характер, не заперечують наукової цінності отриманих результатів, а відображають складність досліджуваної проблеми та перспективність подальшого опрацювання можливостей арт-терапії у формуванні соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Висновок. Подана дисертаційна робота є завершеним, самостійним науковим дослідженням, у якому комплексно розкрито проблему формування соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами та теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено можливості її формування засобами арт-терапії.

У роботі висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження соціокультурної адаптації, визначено її структурні компоненти та рівні сформованості, розроблено діагностичний комплекс, авторську арт-терапевтичну технологію й корекційно-розвивальний комплекс. Обґрунтовано організаційно-методичні умови реалізації запропонованої технології та визначено її потенціал для розвитку емоційного самовираження, комунікативної активності й конструктивної соціальної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами.

Результати експериментального дослідження засвідчили позитивну динаміку сформованості соціокультурної адаптації дітей експериментальної групи та відмінності в результатах експериментальної й контрольної груп, що підтверджує результативність запропонованої арт-терапевтичної технології в межах проведеного дослідження.

Отримані результати мають теоретичне та практичне значення для розвитку сучасної психологічної науки й можуть бути використані в діяльності практичних психологів, фахівців психологічної служби, педагогічних працівників, а також у системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації відповідних фахівців. Висловлені у відгуку зауваження та дискусійні питання мають переважно рекомендаційний характер, не заперечують наукової цінності одержаних результатів і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи.

Викладене дає змогу зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження «Арт-терапевтичні технології як засіб формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами» є цілісною, завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме

теоретичне та практичне значення, повністю відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами внесеними згідно постанови КМУ №341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05. 2024 р.; № 1240 від 07.10.2026 р.), а її автор, Пех Андрій Васильович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:
доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
директор навчально-наукового
інституту фізичної культури, спорту та
спеціальної освіти
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського» **Ганна СОКОЛОВА**